

УДК 616.31:378.2/4

**Гуменюк Ольга Михайлівна**

доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри стоматології дитячого віку  
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Львів  
*olhahumenyuk@ukr.net*

## **ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТА – МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ ТА ПРОВІЗОРА**

**Анотація.** У статті описано роль феномену «Я-концепції», з точки зору сучасної психології та педагогіки, у формування професійної компетентності майбутніх лікарів та провізорів. За результатами систематизації даних спостереження, розкрито стадії формування та стабілізації професійної компетентності майбутнього лікаря (провізора).

**Ключові слова:** професійна компетентність майбутнього лікаря та провізора; «Я-концепція».

Суб'єктна професійна позиція завжди була однією із обов'язкових умов у медичній практиці. Організація сучасним медичним закладом освіти процесу професійної підготовки фахівця медичного (фармацевтичного) профілю багато у чому обумовлена тим, що у своїй діяльності медичні працівники несуть дедалі більше особистої, юридичної і соціальної відповідальності. Водночас, це не знижує перспектив розвитку медичної освіти, її привабливості для абітурієнтів у світовому освітньому просторі, в тому числі і в Україні.

Рівень суб'єкта діяльності виявляється у його позиції. Професійна позиція студента формується як у процесі професійного навчання так і у його життєдіяльності. Представники глибинної психології (сценарна теорія Берна) вважають, що основи рольового репертуару професійної поведінки, у тому числі і особисті сценарії успішної ділової людини, або ж невдахи формуються до шостого року життя. Згоджуючись, із тим, що професійна компетентність студента як майбутнього фахівця остаточно сформується у безпосередній професійній діяльності, сучасна педагогіка зосереджує увагу вищої школи на тому, що позиція людини як суб'єкта діяльності починає формуватися значно раніше ніж розпочинається професійна діяльність (концепція системогенезу Щадрікова), а отже на її розвиток можна впливати від початку навчання молодшої людини.

Залишивши поза увагою даної статті безперечно важливі проблеми співвідношення зовнішніх соціально обумовлених і внутрішніх особистісно обумовлених мотивів вибору абітурієнтами професії медичного працівника зосередимося на цілісному аналізі тих особливостей формування студента – майбутнього фахівця, що виражаються у професійній «Я-концепції». Загально визнано, пише Ф. Райс, що «Я-концепція» частково визначається тим, що про нас думають інші, або тим, що ми сприймаємо як їхнє відношення до нас. Освітньо-професійні прагнення у значній мірі залежать від того образу «Я», яким оперує молода людина.

Для реалізації завдань нашого дослідження важливо виокремити, що феномен «Я-концепції» розглядається у сучасній психології, педагогіці, та соціології як:

- поняття цілісне – індивідуально-глобальна система установок, загальне відношення людини до самої себе;
- множина «Я-концепцій», кожна із яких сформована як відношення до себе у певній ролі у тому числі і професійній;
- сукупність не менше шести різних «Я»: реальне «Я» людини; власне «Я» в уявленні самої людини; її «Я» в уявленні інших людей; уявлення людини про те, що люди думають про неї; уявлення людини про те, якою вона хотіла б стати; уявлення про те, якою її хотіли б бачити інші (Ф. Райс);
- паралельно існуючі загальна і тимчасові, перехідні «Я-концепції», соціальна «Я-концепція» та ідеальна «Я-концепція» (Р. Стренг).

Людина – система само організовувана. Феномен структури її психіки полягає у тому, що баланс/дисбаланс підструктур однаковою мірою важливі для само організованого розвитку. Одна із підструктур – система особистісних сенсів – індивідуалізоване / персоналізоване відображення дійсності, що виражає відношення людини до об'єктів реальності, навколо яких (задля яких) розгортається її діяльність і спілкування у тому числі і професійно зорієнтовані.

Представники різних наукових областей знань чий дослідження формують сьгоднішні виміри загальнонаукової теорії систем Р. Баранцев, Г. Хакен, І. Добронравова, В. Кушнір, І. Прігожін, А. Назаретян, Є. Князева, С. Курдюмов [1;

2; 3; 5] обґрунтовували положення про те, що нелінійним, потенційно здатним до самоорганізації системам не можна нав'язати шляхи їх розвитку. Суто математична теорія самоорганізації описуючи необоротні якісні зміни, створення і руйнування систем використовується сьогодні як складова загальнонаукової методології. Вітчизняна педагогіка містить у своїй теоретичній базі багато ідей, що безпосередньо впливають із розуміння природи і суті педагогічних процесів як само організовуваних.

Розгляд педагогічних систем на основі їх здатності до саморозвитку зустрічаємо у працях Р. Вінкеля, М. Громкова, І. Ісаєва. А. Ковальова, С. Кульневича, О. Пехоти, Н. Селіванова, О. Сухомлинської, І. Якиманської. Названі вчені у тому чи іншому контексті узагальнюють, що керований розвиток самоорганізованої педагогічної системи рано чи пізно починає обмежувати її власні, природні тенденції розвитку, виникає і усе чіткіше проявляється проблема і потреба самокерованого розвитку. Тому ефективність управління розвитком нелінійних систем визначається тим, чи той, хто претендує на роль стратегічного центру, може: виявляти власні, природні тенденції розвитку системи; створювати умови для їх розгортання.

Складність управлінської дії визначається самою суттю самоорганізації психічних якостей людини – система лише сама може збудувати власні нові структури, аналогічно лише власні механізми можуть зруйнувати структури неефективні, невдалі, недоцільні. Імплантувати зовні дієздатну структуру є процесом реальним але трудомістким і абсолютно не гарантує результату.

Математично доведено існування двох шляхів впливу на нелінійні самоорганізовані системи, які забезпечують якісне їх перетворення. Це зміна параметрів нелінійних рівнянь вище критичного значення, що створює можливість змінити значимі структури само організовуваної системи. Другий шлях, пропонований синергетиками щодо можливого зовнішнього впливу на нелінійні самоорганізовані системи – це зміни параметрів нелінійних рівнянь, завдяки чому системи перебудовують ієрархію і конфігурацію, ускладнюються і навіть деградують. Але не як прямий наслідок зміни констант системи, а як результат саморозвитку її власних тенденцій.

Перший спосіб – це управління кризовими ризиками. У моменти, коли внутрішній світ людини можна охарактеризувати як розбалансований, коли наступають моменти важливих виборів, коли найменший поштовх здатен викликати лавиноподібні зміни, тоді можна очікувати, що із зміною системи у ній з'являться (вона зможе вибудувати) нові структури, нові вектори еволюції.

Що у вітчизняній педагогічній теорії та практиці з точки зору синергетики є менше вивченим явищем. Це сформовані педагогічні установки – відношення до вікових (і будь-яких особистісних криз) як до періоду у якому мало конструктивного, який варто пройти чим швидше. Синергетика розглядає суть кризового явища у особистісному розвитку як період функціональний – руйнуванням старих структур, такий, що уможливорює розвиток нових структур, дозволяє системі еволюціонувати на вищий рівень

Кризи у професійному розвитку, періоди оптимальні для найвищого розвитку професійних можливостей, вікові періоди оптимальні для професійної кар'єри, з урахуванням гендерної специфіки, синдром професійного вигорання, час, що потрібний на адаптацію до професійних умов праці і вимог, особливого режиму роботи – ці особливості, відомі фахівцям, але мало відомі молодій людині, що починає писати власну професійну сторінку біографії.

Другий спосіб створює більше можливостей для педагогічного впливу, але істотно фіксований у часі, оскільки мова іде про управління розвитком системи тоді, коли її структури лише зароджуються. Момент утворення психічної якості на початкових стадіях – процес глибинний, його не виміряти ніякими тестами. При цьому важливою є не стільки зміна інтенсивності початкового впливу, а про відмінність просторової конфігурації, типології впливу. Завдяки цьому у психічних якостях з'являються нові утворення – структури, змінюється картина протікання процесів.

Водночас і перспектив в управлінні самоорганізовуваними системами даний шлях має також значно більше. Синергетики довели, що самоорганізовані системи володіють так званим квантовим ефектом – дискретністю шляхів еволюції нелінійних систем. На кожен даний момент існування нелінійної системи можливим

є не будь-який напрям її розвитку, а лише певний спектр напрямів. У перекладі на мову педагогіки це може звучати так – процеси можливого росту професійної компетентності студента можна розгортати лише там, де, спільно з майбутніми професіоналами, можна вийти на зону їх найближчого розвитку.

Два шляхи управління самоорганізовуваними системами існують у педагогічній науці і практиці віддавна, водночас помітним є виразний крен у бік другого шляху, що дозволяє значно повніше враховувати закони, природу і тенденції самоорганізації як у особистісному рості так і у професійному.

Професійна компетентність студента як система самоорганізовувана, еволюціонуючи використовує свої механізми розгортання структур, має природні періоди та процеси руйнування нежиттєздатних підсистем.

Конкретизуючи характеристики людини як суб'єкта діяльності науковці виокремлюють уміння: сприймати світ, перетворюючи зовнішнє (предмети, ідеї) у внутрішнє (ідеї, поняття, систему відношень, емоційно-ціннісних ставлень); довільно ставити цілі (завдання, установки) діяльності, сприймати цілі, які йому повідомляють і включатися у діяльність на будь-якому етапі її виконання; володіти вміннями і орієнтовною основою діяльності, тобто схемою довільної суб'єктної дії і здатність прогнозувати власні дії і вносити корективи у свою діяльність; усвідомлювати власну значимість і відповідальність, прагнення визначитися, вибрати і обґрунтувати вибір внутрішньо; здатність до рефлексії і потреба у ній як умові усвідомленості поведінки і спрямованість на реалізацію самостійності.

Уявлення про себе сформоване у кожної людини. Інше питання наскільки воно є адекватним. Розходження між концепцією “Я” і істинним “Я” людини веде до ситуацій, що у медичній та фармацевтичній практиках зумовлюють критично низькі показники ефективності діяльності.

У ході дослідження нами було виявлено, що це такі особливості як:

- нездатність прогнозувати свою поведінку, передбачити її у тій чи іншій ситуації, здебільшого нестандартній, екстремальній;
- відсутність досвіду виявляти і аналізувати дію механізмів психічного заміщення, компенсації, що майже автоматично дозволяють знайти

виправдання для власних помилок шляхом перенесення відповідальності на інших людей та об'єктивні обставини ситуації;

- агресивна поведінка, конфліктність як типова характеристика стилю спілкування з пацієнтами і колегами як спосіб подолання внутрішнього дискомфорту, перенесення уваги назовні;
- підвищена тривожність, нездатність приймати самостійні професійні рішення, готовність діяти строго за інструкціями, розпорядженнями.

Водночас опорою, яка дозволяє розбудовувати професійну позицію студента і змістом впливу є система ціннісно-сміслових позитивних відношень майбутнього студента до:

- діяльності, яку вона виконує. Її загальних і специфічних особливостей, умов, у яких вона проходить, результатів до яких вона приводить у цілому і зокрема;
- соціокультурного простору, що є замовником діяльності, середовищного контексту, що впливає на неї, можливостей детермінації середовищних систем можливостями даної професії;
- себе у професії.

Зіставлення ключових вимог сучасної теорії управління само організовуваної системи, виокремлених умов та особливостей дозволяє узагальнити, що психічні якості та вміння, які необхідні для осмисленого, само організованого розвитку професійної компетентності це:

- здатність студента підтримувати діалог самій із собою, рефлексія – самоспостереження і самоаналіз своїх почуттів, переживань, емоційних станів вчинків і дій;
- вияв власних мотивів і здатність відрізнити їх від зовнішньої чи внутрішньої мотивації;
- спроможність до самостійної корекції поведінково-емоційної сфери відповідно до власних цілей і зміни пріоритетів, цінностей, ідеалів у тому числі і професійних;

- синтезування окремих елементів «Я-професійного» у цілісний образ професіонала, планування, дій, що передбачають подальший професійний розвиток;
- усвідомлення «Я - концепції» як складової власного «Я – реального» і перспективної лінії руху у напрямі «Я – ідеального».

Наші спостереження дали можливість підтвердити, що студенти – майбутні професіонали формують судження про себе, свою майбутню професійну роль багато у чому завдяки дії механізму: спостерігаючи за собою, узагальнюючи знання про себе, розвиваючи свідомо досвід рефлексивного аналізу.

Теорія запропонована Дерілом Бемом стверджує, що дане джерело знань про себе може бути корисним для здебільшого неосновних і найбільш важливих аспектів власного «Я». «Велика кількість сторін власного «Я» мають чітких внутрішніх референтів у формі стійких переконань, установок і афективних переваг, тому існує ймовірність того, що діалог у якості джерела знань про себе стосується у основному до другорядних, а не значимих сторін власного «Я» [5, 161].

У рамках дослідження шляхом систематизації даних спостереження було виявлено, що у спектрі наведених студентами характеристик проєктованої професійної реальності мають місце:

- цілісні професійні «Я-концепції» студента, що складають розгалужене структурне утворення і є складовою загальної «Я-концепції» особистості, її ціннісно-сміслових відношень;
- перелік окремих підсистем «Я-професійного», що розглядається людиною як ймовірний, але не єдиний напрям власного професійного розвитку;
- завуальовані відмови від повноцінного розвитку «Я-професійного» і вияву себе через призму професійної ролі;
- низка різноманітних способів заміщення потреби вияву себе у професії;
- опис себе у професійних ролях, що не мають відношення до професії, яку студент-випускник отримує.

Професійна компетентність майбутнього лікаря (провізора) починає формуватися ще задовго до початку професійного навчання. Стабілізація цього

утворення пройде не у вищому навчальному закладі, а у процесі професійної адаптації. Однак значимість професійної освіти у формуванні професіонала не можна зіставити із жодним етапом професійного розвитку.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добронравова И. С. Синергетика : становление нелинейного мышления / И. С. Добронравова. – К. : Лыбидь, 1990. – 152 с.
2. Князева Е. Н. Синергетика как новое мировидение : диалог с И. Пригожиным / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов // Вопросы философии. – 1992. – №12. – С. 3–20.
3. Кушнір В. Системно-синергетичні уявлення про управління педагогічним процесом / В. Кушнір // Освіта і управління. – Т. 3. – №4. – С. 54–58.
4. Назаретян А. П. Синергетика в гуманитарном знании: предварительные итоги / А. П. Назаретян // Общественные науки и современность. – 1997. – №1. – С.91–98.
5. Тейлор Ш. Социальная психология / Ш. Тейлор, Л. Пипло, Д. Сирс. – СПб. : Питер, 2004. – 767 с.

*Рецензент*

*Сисоєва С.О. – д.пед.н., проф.*

*Стаття надійшла до редакції 18.11.14*

## ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ – БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ И ПРОВИЗОРОВ

**Гуменюк Ольга Михайловна**

доцент, кандидат педагогических наук, доцент кафедры стоматологии детского возраста Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого, Львов  
*olhahumenyuk@ukr.net*

**Аннотация.** В статье описано роль феномена «Я-концепции», с точки зрения современной психологии и педагогики, в процессе формирования профессиональной компетентности будущих врачей и провизоров. По результатам систематизации данных наблюдения, раскрыто стадии формирования и стабилизации профессиональной компетентности будущего врача (провизора).

**Ключевые слова:** профессиональная компетентность будущего врача и провизора; «Я-концепция».

## THE FORMATION OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF STUDENTS (FUTURE DOCTORS AND PHARMACISTS)

**Olga M. Gumenyuk**

Associate Professor, Ph.D., assistant professor of pediatric dentistry  
Lviv National Medical University, Lviv  
*olhahumenyuk@ukr.net*



**Abstract.** The article describes the role of the phenomenon of «self-concept» in terms of modern psychology and pedagogy, the formation of professional competence of doctors and pharmacists. Stages of formation and stabilization of professional competence of future doctors (pharmacist) disclosed as a result of the systematization of observation data.

**Keywords:** professional competence of physicians and pharmacists; «self-concept».

## **REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)**

1. Dobronravova I. S. Sinergetik : formation of nonlinear thinking / I. S. Dobronravova. – K. : Lybid', 1990. – 152 p. (in Russian).
2. Knyazeva E. N. Sinergetik as new mirovideniye : dialogue with I. Prigozhin / E. N. Knyazeva, S. P. Kurdyumov // Voprosy Filosofii. – 1992. – No. 12. – P. 3-20. (in Russian).
3. Kushnir V. System and synergetic representations about management of pedagogical process / V. Kushnir // Osvita i upravlinnya. – T. 3. – No. 4. – P. 54-58. (in Ukrainian).
4. Nazaretyan A. P. Sinergetika in humanitarian knowledge : preliminary results / A. P. Nazaretyan // Obshhestvennyye nauki i sovremennost'. – 1997. – No. 1. – P. 91-98. (in Russian).
5. Taylor Sh. Social psychology / Sh. Taylor, L. Pippo, D. Sirs. – SPb. : Piter, 2004. – 767 p. (in Russian).